

ANALYYSIT

Mikä lisää ja mikä vähentää luottamusta eläketurvaan?

JYRI LIUKKO

Viime aikoina julkisuudessa on keskusteltu vilkkaasti suomalaisen eläkejärjestelmään liittyvistä kysymyksistä, esimerkiksi vuonna 2017 voimaan tulevasta työeläkeuudistuksesta, eläkejärjestelmän taloudellisesta ja sosiaalisesta kestävydestä sekä muutamista erityiskysymyksistä, kuten eläketurvan tasoon vaikuttavista indekseistä tai työeläke-rahastojen käytöstä. Samaan aikaan useissa kyselytutkimuksissa on havaittu, että luottamus eläketurvaan on kansalaisten keskuudessa melko heikkoa, ja se on viime vuosina entisestään heikentynyt (Kahma & Takala 2012; Takala 2015; ks. myös Haavisto & Kiljunen 2011; TELA 2007; 2010).

Tässä artikkelissa analysoidaan heikentyneen luottamuksen taustalla olevia tekijöitä. Tarkastelun kohteena ovat kansalaisten esiin tuomat näkemykset siitä, minkälaiset tekijät lisäävät tai vähentävät heidän luottamustaan eläketurvaan. Tutkimuksen aineistona käytetään keväällä 2014 toteutetun *Luottamus eläketurvaan* -kyselyn¹ (ks. tarkemmin Takala 2015) avovastauksia, joissa oli mahdollisuus kertoa omin sanoin luottamuksesta eläketurvaan ja siihen liittyvistä tekijöistä. Kysymys oli muotoiltu näin: ”Jos haluat, voit vielä kirjoittaa siitä, mikä lisää tai vähentää luottamustasi eläketurvaan.” Tämän jälkeen lomakkeessa oli erilliset vastaustilat otsikoilla ”Luottamustani eläketurvaan lisää” ja ”Luottamustani eläketurvaan vähentää”. Noin 12 prosenttia (258 vastausta) kyselyyn vastanneista kirjoitti jonkin kommentin ensimmäiseen ja noin 31 prosenttia (672 vastausta) jälkimmäiseen kohtaan. Lähes kaikki ensimmäiseen kysymykseen vastanneet vastasivat myös jälkimmäiseen.

Koska luottamusta vähentävät seikat nousivat sekä vastausten lukumäärän että yksittäisten

vastausten laajuuden vuoksi eniten esiin, tässä artikkelissa keskitytään erityisesti niihin. Painopiste on siten koetuissa epäkohdissa ja kriittisissä huomioissa sekä eläkejärjestelmään kohdistuvan epävarmuuden kuvaamisessa. Samalla on syytä ottaa huomioon, että vastauksissa ei välttämättä kommentoitu pelkästään luottamukseen vaikuttavia tekijöitä, vaan niissä tuotiin yleisemminkin esiin näkemyksiä eläkejärjestelmän toimivuudesta ja oikeudenmukaisuudesta.

Avovastausten tarkastelu perustuu ensisijaisesti temaattiseen sisällönanalyysiin. Vastaukset on luokiteltu sisällön perusteella siten, että kaikista yleisimmin toistuvista teemoista on muodostettu yläteema, joka voi sisältää muutamia yksityiskohtaisempia aihealueita. Kohtaan ”luottamustani eläketurvaan lisää” vastanneiden kommentit olivat usein melko lyhyitä ja sisälsivät yleensä yhden tai harvoissa tapauksissa enintään kaksi erillistä teemaa. Kohtaan ”luottamustani eläketurvaan vähentää” reagoineiden vastaukset olivat sen sijaan moninaisempia ja sisälsivät usein kaksi tai silloin tällöin kolme tai neljäkin eri teemaa.² Etenkin tässä kysymyksessä aineisto alkoi saturoitua eli toistaa itseään jo melko varhaisessa vaiheessa.

Molemmissa kysymyksissä vastauksia on tarpeeksi mielekkääseen temaattiseen analyysiin ja luottamuksen vähentymistä kartoittavan kysymyksen osalta myös viitteelliseen määrälliseen tarkasteluun. Tätä kysymystä oli siksi mahdollista tarkastella myös suhteessa vastaajien ikään, sukupuoleen ja koulutukseen. Avokysymyksiin vastanneet erosivat taustamuuttujien mukaan hieman koko kyselyyn vastanneista. Olennaisimmat erot näkyivät koulutuksessa. Perusasteen koulutuksen saaneita oli sekä koko kyselyyn että avo-

¹ Kysely lähetettiin 5 000:lle suomea tai ruotsia äidinkielenään puhuvalle 18–67-vuotiaalle henkilölle. Vastausaste oli 43,5 prosenttia, mikä vastaa hieman yli 2 000 henkilöä.

² Vastauksista on analyysin yksinkertaistamiseksi huomioitu vain kaksi ensimmäisenä mainittua teemaa, sillä tätä useampia tekijöitä tuotiin esiin niin harvoin, ettei niiden mukaan ottaminen olisi tuonut lisäarvoa analyysille.

kysymyksiin vastanneiden joukossa huomattavasti vähemmän kuin koulutetumpia, mutta avovastauksissa tämä ero vahvistui: perusasteen koulutus oli vain yhdellä kymmenestä kaikista avokysymyksiin vastanneista (koko kyselyssä 14 prosentilla) ja ylemmän korkea-asteen koulutus noin viidenneksellä (koko kyselyssä 16 prosentilla). Keskiasteen ja alemman korkea-asteen koulutuksen saaneita oli avokysymyksiin vastanneiden joukossa kumpikin noin kolmannes, mikä on suunnilleen samaa tasoa kuin koko kyselyssä. Ikäluokittain avokysymyksiin vastattiin suhteellisen tasaisesti, vaikka 35–54-vuotiaiden joukossa vastausaste oli jonkin verran korkeampi kuin tätä nuoremmilla ja vanhemmilla. Naisten ja miesten vastaukset jakautuivat lähes tasan molemmissa kysymyksissä.

Avovastauksien analysoimisessa täytyy ottaa huomioon vastaajien melko voimakas valikoituminen, esimerkiksi koulutuksen mukaan. Lisäksi on huomioitava, että avovastaukset olivat kyselyn lopussa, jolloin edeltävät kysymykset ovat voineet ohjata vastaajien ajatuksia niiden esiin nostamiin teemoihin. Kyselyn alkuosassa tiedusteltiin muun muassa vastaajien mielipiteitä eläkejärjestelmän toiminnasta ja muutoksista, eläkkeitä koskevasta päätöksenteosta sekä järjestelmän oikeudenmukaisuudesta ja tasapuolisuudesta. Eniten kysymyksiä oli eläketurvan ja eläkeaikaisen toimeentulon riittävytydestä ja kohtuullisuudesta. Juuri ennen avovastauksia kysyttiin yksityisestä varautumisesta ja säästämisestä eläkeikää varten (ks. Ahonen & Liukko 2016).

Valikoitumisesta huolimatta avovastaukset ovat arvokkaita osana kyselytutkimusta ja täydentävät sekä syventävät aiemmin julkaistujen tilastollisten tarkastelujen (Kahma & Takala 2012; Takala 2015) antamaa yleiskuvaa. Ne tuovat esiin näkökulmia, joita monivalintakysymyksissä ei usein tavoiteta. Tässä tapauksessa avovastausten arvoa lisää se, että tietyt yleisimmät teemat toistuvat vastauksissa usein. Näin aineistosta voidaan tehdä yleisempiäkin johtopäätöksiä. Samalla laadullisen aineiston analyysissä on huomioitava, että myös jokin vain muutamia kertoja mainittu asia voi tuoda lisävalaistusta johonkin laajempaan teemaan ja sen tulkintaan.

Tulokset

Mikä lisää luottamusta eläketurvaan?

Aineiston perusteella oli mahdollista muodostaa viisi melko selkeää teemaa, joiden koettiin lisäävän luottamusta eläketurvaan (taulukko 1). Yleisimmin luottamusta lisäävinä tekijöinä mainittiin sellaisia asioita, jotka liittyvät *eläkejärjestelmän varmuuteen ja jatkuvuuteen*, sekä siihen, että jonkinlainen lakisääteinen eläketurva ylipäätään on olemassa. Tähän teemaan liittyviä kommentteja löytyi 47 vastauksesta. Jotain eläke-etuutta saavat ilmaisivat asian esimerkiksi niin, että ”eläke tulee säännöllisesti tilille” tai että ”maksut tulee ajallaan” tai että ”tähän mennessä eläkkeet [on] maksettu eläkeläisille sovitusti”. Myös eläkeyhtiöiden vakavaraisuus ja eläketurvan ennakoitavuus nostettiin esiin. Joissakin vastauksissa viitattiin suoraan eläkejärjestelmän pakollisuuteen ja kattavuuteen luottamusta lisäävänä tekijänä: ”On hyvä että jo nyt palkasta menee pieni osa eläkesäästöihin, ei sitä muuten parikymppisenä kauheasti tule ajateltua” (Nainen, 22, keskiaste). ”Luottamustani eläketurvaan lisää se, että eläketurva koskee lähes kaikkia suomalaisia ja kyse on siis suomalaisten yhteisestä asiasta ja jokaisen edusta” (Mies, 22, alempi korkea-aste). Tiivistäen voidaan sanoa, että tähän teemaan sisältyvät vastaukset viittasivat yleiseen ”säädöksillä taattuun” luottamukseen eläkejärjestelmää ja sen pysyvyyttä kohtaan.

Suomen eläkejärjestelmä on ollut vakaa, ja uskon, että se pysyy sellaisena myös tulevaisuudessa. (Nainen, 52, alempi korkea-aste)

Tässä yhteydessä on kuitenkin syytä huomioida, että kaikkien kyselyyn vastanneiden keskuu-

Taulukko 1. Yleisimmin mainitut luottamusta lisäävät teemat sekä vastausten lukumäärä ja osuus kysymykseen vastanneista

Teemat	N	%
Eläkejärjestelmän varmuus ja jatkuvuus	47	18,2
Yleinen luottamus suomalaisen hyvinvointivaltioon	40	15,5
Avoimuus, läpinäkyvyys ja riittävä informaatio	38	14,7
Eläkejärjestelmän kehittäminen	29	11,2
Rahastointi sekä järkevät sijoitukset	19	7,4

deffa eläketurvan varmuus ja jatkuvuus oli nimenomaan yksi suurimmista epäilyksen aiheista. Tästä kertoo se, että vain noin 30 prosenttia ilmoitti olevansa samaa tai osittain samaa mieltä väittämästä, että ”luvatut eläkkeet pystytään maksamaan tulevaisuudessa” (Takala 2015, 25).

Toinen melko usein mainittu luottamusta lisäävä teema muodostui vastauksista, joissa viitattiin suomalaisen (hyvinvointi)valtion yleiseen luottavuuteen ja toimivuuteen – esimerkiksi siihen, että ”Suomessa yleensä hoidetaan yleisiä asioita hyvin” tai että suomalainen järjestelmä ”on ollut aina luotettava jos verrataan muihin maihin”. Tähän teemaan kuuluvia näkökohtia oli 40 vastauksessa.

Suomi on melko oikeudenmukainen yhteiskunta pääpiirteissään. Myös sosiaaliturva on kaikesta huolimatta edelleen kohtuullisella tasolla. (Mies, 46, keskiaste)

Suomen hyvä tilanne verojen maksun ja yhteisön yhteistyön kannalta. Sosiaaliturva on erinomainen suomessa, kaikille tarvitseville annetaan ja heistä pidetään huoli. (Nainen, 18, perusaste)

Suomen valtion luotettavuus, ei korruptiota. Pikemmin aika toimiva järjestelmä. (Mies, 22, keskiaste)

Useissa vastauksissa (38) nostettiin esiin myös avoimuuden, läpinäkyvyyden ja riittävän informaation merkitys luottamusta lisäävänä tekijänä. Vastajaat korostivat esimerkiksi eläkevarojen hoitamisen ja sijoittamisen läpinäkyvyyttä ja ennen kaikkea avointa viestintää ja julkista keskustelua.

Realistinen avoin keskustelu tulevaisuuden eläkkeistä. Mitä vaatii yhteiskunnalta, jos säilytetään eläkejärjestelmä sellaisenaan tai mitä toimenpiteitä valtiolla on tarjota tilalle, jos eläkejärjestelmä kaadetaan. (Nainen, 46, alempi korkea-aste)

Osa vastaajista korosti järjestelmän tuntemusta ja sitä, että asioista kerrotaan selkeästi ja että muutokset pyritään selittämään ymmärrettävällä tavalla. Myös aiemman kyselytutkimuksen perusteella eläkejärjestelmän tuntemus näyttäisi parantavan luottamusta eläketurvaan (Tenhunen 2012, 50), ja nykyisin informaatiota onkin tarjolla melko runsaasti. Tästä huolimatta tavallisen kansalaisen ei välttämättä ole helppoa saada riittävästi tietoa eläkejärjestelmän kaltaisista monimutkaisista instituutioista luottamusta koskevien päätösten perustaksi (Hardin 1999; 29–30; Kouvo 2014, 27).

Nuorillekin pitäisi kuitenkin esitellä eläkejärjestelmää paljon paremminkin nykyisin, sillä vaikka asia on vasta kaukana tulevaisuudessa, niin jo tämän hetken päätökset

esim. taloudellisesti saattavat aikanaan vaikuttaa oman eläkkeen suuruuteen. (Nainen, 23, alempi korkea-aste)

Edellä kuvattujen kolmen yleisimmän teeman lisäksi useita mainintoja saivat erilaiset eläkejärjestelmän kehittämiseen liittyvät huomiot (29), esimerkiksi eläketurvaa tai sen taloudellista kestävyyttä parantavat uudistukset ja niihin liittyen kyky tehdä järkeviä päätöksiä. Tämä teema sisälsi kuitenkin hyvin heterogeenisiä vastauksia, kuten ehdotuksia pienimpien eläkkeiden korotuksista ja eläkeiän laskemisesta sekä vaihtoehtoisesti vaatimuksia eläkeiän nostamisesta. Näistä vastauksista ei siis löydy selkeää yhteistä nimittäjää luottamusta lisääville uudistusajatuksille. Sen sijaan rahastointiin ja eläkevarojen sijoittamiseen (19) liittyvät kommentit olivat yhdenmukaisempia. Esimerkiksi eläkevarojen rahastointi sekä varojen harkittu, vastuullinen ja hyvin tuottava sijoittaminen mainittiin useammassa vastauksessa luottamusta lisäävänä tekijänä: ”Luotan, että eläkevaroja tulevaisuudessakin osataan sijoittaa järkevästi” (Nainen, 49, ylempi korkea-aste).

Joissakin yksittäisissä vastauksissa luottamusta lisäävinä tekijöinä mainittiin eläketurvan riittävyys joko itsessään tai suhteessa hyvinvointipalvelujen hintaan ja saatavuuteen. Tällöin olennaiseksi tekijäksi koettiin erityisesti julkisten palvelujen säilyttäminen. Jotkut nostivat esiin myös oman vapaaehtoisen eläkeiän varautumisen. Lisäksi viitattiin hyvään ja vakaaseen talous- ja työllisyystilanteeseen tai pikemminkin siihen, jos tilanne olisi sellainen: ”Jos valtio pystyy tekemään säästötoimenpiteitä, joilla valtion velkaantuminen saataisiin pysähtymään. Jos työllisyys saataisiin paranemaan.” (Nainen, 28, ylempi korkea-aste.) Mainitsemisen arvoista on myös se, että muutamissa vastauksissa nostettiin esiin eläketurvaa koskevan ja päätöksentekoa tukevan tutkimuksen merkitys luottamusta herättävänä tekijänä, esimerkiksi näin: ”Herännyt keskustelu tulevaisuuden eläketurvasta ja halu tutkia mahdollisia muutostarpeita (kuten tämä tutkimus)” (Nainen, 38, alempi korkea-aste). ”Se, että tällainen kysely on laadittu ja tuloksia toivottavasti käytetään päätöksen teon tukena” (Mies, 27, ylempi korkea-aste).

Mikä vähentää luottamusta eläketurvaan?

Lähes kolmannes kyselyyn vastanneista kirjoitti jonkin avoimen kommentin kysymykseen ”mikä vähentää luottamustasi eläketurvaan”. Näiden vastausten yleisimmät kommentit voidaan luo-

kitella kahdeksaan teemaan (taulukko 2). Selkeästi eniten vastauksissa toistuivat *eriarvoisuuden ja epäoikeudenmukaisuuden kokemukset* sekä näihin liittyen *toimeentulon niukkuus*. Tällaisia näkemyksiä sisältäviä kommentteja oli yhteensä 145 vastauksessa. Suurimmassa osassa näistä vastauksista päähuomio oli eriarvoisuudessa ja epäoikeudenmukaisuudessa joko yleisellä tasolla tai johonkin erityisempään kysymykseen liittyen (esimerkiksi tuloerot tai vanhuuseläkeikä). Toimeentulon niukkuus ja huoli eläkkeiden riittävydestä olivat näissä vastauksissa usein tavalla tai toisella esillä. Lisäksi joissakin vastauksessa kirjoitettiin työkyvyttömyyseläkkeen hylkäämisestä tai muuten kielteisistä kokemuksista työkyvyttömyyseläkkeen hakuprosessista tai tasosta luottamusta heikentävänä tekijänä. Vaikka nämä vastaukset kuvasivat usein jonkinlaista epäoikeudenmukaisuuden kokemusta, ne olivat silti sen verran omanlaisensa ryhmä, ettei niitä ole sisällytetty edellä mainittuun teemaan.

Eriarvoisuuden kokemukset kumpusivat usein siitä, että eri ammattien, sukupuolten tai sukupolvien kohtelua ei nähty tasapuolisena. Myös työuran aikaisten tuloerojen heijastuminen eläketurvaan sekä eläkkeiden verotus herättivät arvostelua. Lisäksi se, ettei alle 23-vuotiaana tehdystä työstä ole kertynyt eläkettä, mainittiin useammassa vastauksissa keskeisenä epäkohtana.

Fyysisesti raskaan työn tekijöiden työuran kokonaispituutta ei huomioida. (Mies, 56, perusaste)

Eriarvoisuus: sukupuoli, ammatit, vanhuuseläkeiän nostaminen. Riski köyhyyteen kasvaa eläköityessä – naiset, pienituloiset. (Nainen, 28, keskiaste)

Pienipalkkaiset [naiset] ja kotona pitkään olleet jäävät tuloloukkuihin. (Nainen, 67, ylempi korkea-aste)

Suuret ikäluokat ovat ajaneet ja ajavat edelleen puhtaasti omaa etuaan. Päätös eläkeiän alarajan nostosta olisi pitänyt tehdä jo aikoja sitten, jotta se olisi huomioinut myös suuret ikäluokat ja ollut oikeudenmukaisempi nuorempia kohtaan. (Nainen, 25, alempi korkea-aste)

Yksi harvinaisen yhtenäinen teema, jonka olisi voinut sisällyttää yleiseen eriarvoisuus-teemaan, koostui vastauksista, joissa *kritisoitiin ylisuuria eläkkeitä jaltai esitettiin suoraan tai epäsuoraan tulontasauksen lisäämistä eläkejärjestelmään*, esimerkiksi eläkekattoa tai jonkinlaista progressiota eläkkeen määrätymiseen siten, että pienituloisten eläke olisi suhteessa palkkaan suurempi kuin parempituloisten. Tällaisia kommentteja oli joka kymmenennessä eli yhteensä 66 vastauksessa, joissa

Taulukko 2. Yleisimmin mainitut luottamusta vähentävät teemat sekä vastausten lukumäärä ja osuus kysymykseen vastanneista

Teemat	N	%
Eriarvoisuus, epäoikeudenmukaisuus, pienet eläkkeet	145	21,6
Epävarma talous- ja työllisyystilanne	121	18,0
Etuuksien muutokset tai heikennykset	119	17,7
Epäluottamus politiikkaan tai päätöksentekoon	107	15,9
Sijoitustoiminnan epäilyttävyys, sijoitusriskit	68	10,1
”Ylisuuret eläkkeet” ja tulontasauksen puute	66	9,8
Eläkelaitosten johdon toimet ja edut	64	9,5
Väestön ikääntyminen ja järjestelmän kestävyys	57	8,5

hallitseva teema ja ylivoimaisesti yleisin sanapari oli ”ylisuuret eläkkeet”. 24 henkilön vastauksessa viitattiin sekä yleiseen eriarvoisuuteen että ylisuuriin eläkkeisiin ja/tai tulontasauksen riittämättömyyteen. Nämä teemat ovatkin eräänlaisia toistensa kääntöpuolia. Jos nämä kaksi teemaa sulautetaan yhteen esimerkiksi otsikolla *epäoikeudenmukaisuuden kokemukset*, tähän teemaan liittyviä näkemyksiä löytyy lähes 190 vastauksesta (hieman alle 30 prosenttia kysymykseen vastanneista). Mielipiteet suurista eläkkeistä ja vaatimukset tulontasauksen lisäämisestä näkyivät vastauksissa esimerkiksi seuraavasti:

Yli suuret eläkkeet kukaan ei tarvi yli 5000 eläkettä, vaikka tienaa kuinka paljon. Sehän ei ole ollenkaan tasa-puolista! (Mies, 55, perusaste)

Pienipalkkaisilla pitäisi olla suhteessa suurempi eläke kuin suurituloisilla. (Mies, 49, keskiaste)

Liian suuret eläkkeet joidenkin kohdalla. Eläkkeessä tulisi olla jokin maksimi euromäärä, joka maksettava. Suurituloisilla on varaa itse varautua eläkeikään ja säästää. (Nainen, 52, ylempi korkea-aste)

Toisten eläke on käsittämättömän suuri ja liian monen ikänsä kovasti työtä tehneen liian pieni, hävettävän pieni. Yhteiskuntarauhan säilymiseksi asialle kannattaisi tehdä jotain. (Nainen, 53, ylempi korkea-aste)

Eriarvoisuuden ja epäoikeudenmukaisuuden kokemusten ohella toinen usein mainittu teema

oli *epävarma talous- ja työllisyysilanne*. Tämä teema oli esillä 121 vastauksessa. Vastauksissa viitattiin erityisesti työurien epävakauteen, kansantalouden heikkoon tilaan ja valtion velkaantumiseen mutta myös koko globaalin talousjärjestelmän epävarmuuteen. Lisäksi joissakin vastauksissa oltiin huolissaan laajemminkin kansainvälisistä kriiseistä ja konflikteista yleisesti epävarmuutta lisäävinä tekijöinä.

Jos kansantalous edelleen heikkenee, pystytäänkö tulevaisuudessa eläkkeet maksamaan. (Nainen, 60, perusaste)

Se huolettua, että todennäköisesti työurat ovat jatkossa pätkittäisiä vuorotellen työttömyyden kanssa ja eläkekertymä jää sitä kautta pieneksi. (Mies, 20, keskiaste)

Taantuma, sodat ja yleensäkin kansainvälisten kriisien heijastuminen suomeen ja suomalaisuuteen. (Mies, 50, alempi korkea-aste)

Vaihtelevat taloustilanteet globaalisti. Markkinatalouden kehittyminen tai mahdollinen romahtaminen. (Nainen, 40, ylempi korkea-aste)

Lähes yhtä usein vastaajia huolestuttivat jatkuvat *eläke-etuuksien muutokset ja heikennykset* (119 vastausta). Tässä yhteydessä korostui erityisesti eläkeiän nostaminen mutta myös eläkkeen tason mahdollinen pieneneminen.

Eläkeiän jatkuva nostaminen, itse en usko olevani edes elossa siinä vaiheessa kun voisin päästä eläkkeelle. (Nainen, 23, keskiaste)

Suurten ikäluokkien tekemät päätökset, jotka voivat heikentää omaa eläketurvaa pitkällä tähtäimellä. (Mies, 24, ylempi korkea-aste)

Tulevien uudistusten ohella vastaajien mielipiteiden taustalla on voinut vaikuttaa myös aiemmat eläkejärjestelmän muutokset viimeisen parinkymmenen vuoden aikana. 1960-luvulta 1990-luvun alun lamaan asti eläke-etuuksia parannettiin järjestelmällisesti monin tavoin ja vielä 1980-luvun loppupuolella luotiin täysin uusia etuuksia (erilaiset varhaiseläkkeet). Tämän jälkeen eläkepolitiikan suunta muuttui. Väestön ikääntymisen ja julkisen talouden ongelmien myötä sekä työeläkejärjestelmän rahoituksellisen kestävyuden turvaamiseksi eläketurvaa on jouduttu muun sosiaaliturvan tavoin karsimaan useaan otteeseen 1990- ja 2000-luvuilla esimerkiksi ikärajoja nostamalla, varhaiseläkkeitä poistamalla sekä eläkkeiden laskentaa ja indeksointia muuttamalla (ks. Hannikainen 2012; Hellsten 2003; Kautto 2011). 1990-luvulla yksi suurimmista eläketurvan leikkauksista kohdistui julkisen sektorin eläkkeisiin, jolloin jul-

kisten alojen eläke-edut (eläkkeen karttuminen, tavoitetaso ja eläkeikä) heikkenivät asteittain yksityisen sektorin tasolle (Hellsten 2003, 40–41). 2000-luvun merkittävimpiä eläketurvan sopeuttamistoimia on puolestaan ollut nuorempien sukupolvien eläke-etuuksien ehtojen tiukentaminen sitomalla eläkkeen taso (elinaikakerroin) ja vuodesta 2017 lähtien myös alin vanhuuseläkeikä elinajan pidentymiseen (vuoden 2017 uudistuksesta ks. esim. Hietaniemi & Sankala 2015; Ritola & al. 2015).

Neljänneksi yleisin tekijä, jonka vastaajat kokivat vähentävän luottamusta eläketurvaan, oli *epäluottamus poliittikkoihin ja poliittiseen päätöksentekoon* (107 vastausta). Tämän teeman yleisyys on linjassa sen kanssa, että luottamus politiikkaan ei tutkitusti ole institutionaalisen luottamuksen kärkikohteita, vaikka Suomessa se onkin korkeammalla tasolla kuin monissa muissa Euroopan maissa (Lasola 2009, 13; Paloheimo 2006). Euroopan unionin maissa keskimäärin kansalaisten luottamus poliitisiin instituutioihin (EU sekä kansalliset hallitukset ja parlamentit) on entisestään heikentynyt viime vuosina (Eurobarometer 2013; Melkas 2014).

EU vähentää luottamustani ja suomen poliitikot. (Mies, 42, keskiaste)

Poliitikkojen rahanahne ajattelutapa ja halu hyötyä valtiontalouden hoidossa eläkevaroista. (Mies, 54, alempi korkea-aste)

Poliittisten päättäjien epävakaus, suuntaa muutetaan milloin minnekin. Työmarkkinajärjestöjen yhteispeli ei näytä sujuvan. (Mies, 67, ylempi korkea-aste)

Edellä kuvattujen yleisimpien teemojen lisäksi vastausten joukossa oli vielä kolme melko usein mainittua selkeää aihealuetta, joiden koettiin vähentävän luottamusta eläketurvaan. Näistä ensimmäinen, sisällöltään hyvin yhtenäinen teema, oli *epäily eläkevarojen sijoitustoimintaa kohtaan* (68 vastausta).

Eläkerahojen sijoittelu. Mikään ei kuitenkaan ole vaakaalla pohjalla tänä aikana. (Mies, 60, perusaste)

Mihin eläkevakuutusrahat on sijoitettu? Onko niitä oikeasti olemassa? Erteivät ole joutuneet keinottelijoiden käsissä kadoksiin... (Nainen, 54, alempi korkea-aste)

Vastauksissa toistuivat myös keväällä 2014 melko runsaasti julkisuudessa olleet *eläkelaitosten jobdon toimintaan liittyvät kohut ja kohtuuttomina pidetyt palkkiot ja edut* (64 vastausta).

Eläkeyhtiöiden harvainvalta ja johdon sulle-mulle-järjestelyt ts. oma etu ajaa yhteisen edun edelle. (Mies, 46, keskiaste)

Eläketurvayhtiöiden johtoportaiden ylisuuret palkat, palkkiot ja etuudet sekä väärinkäytökset. (Nainen, 48, alempi korkea-aste)

Huonot johtajat, poliittiset virkanimitykset, pöyhittyneet organisaatiot, oman edun tavoittelu huippuviroisaa. (Mies, 53, ylempi korkea-aste)

Edellisten teemojen kanssa lähes yhtä usein mainittiin lisäksi yleinen *huoli väestön ikääntymisestä* ja sen aiheuttamista ongelmista eläkejärjestelmän taloudelliselle kestävyydelle (57 vastausta).

Koska ihmisten elinajanodote on noussut ja nousee, en ole varma, onko eläkejärjestelmä nykyisellään kestävä ratkaisu. (Nainen, 23, alempi korkea-aste)

Eläkkeellä olevien osuus väestöstä kasvaa jatkuvasti, jonka vuoksi ei ole itsestään selvää, että tulevat sukupolvet pystyvät rahoittamaan nykytasoiset eläkkeet. (Mies, 44, ylempi korkea-aste)

Sukupuolen, iän ja koulutuksen yhteys luottamusta vähentäviin teemoihin

Vaikka analyysin pääpaino on temaattisessa analyysissä, luottamuksen vähentymistä kommentoivien henkilöiden suurehkon lukumäärän (672 vastausta) vuoksi kysymystä voidaan analysoida myös jonkin verran määrällisesti. On kuitenkin syytä pitää mielessä, että aineiston koon ja valikoitumisen vuoksi jakaumia voidaan pitää vain suuntaa-antavina ja ainoastaan erityisen suuret erot kannattaa ottaa huomioon. Tulosten arvioimiseksi vertaan avovastausten jakaumia sisällöllisesti samankaltaisia teemoja kartoitettaviin monivalintakysymyksiin, jotka antavat luotettavamman kuvan käsiteltävien teemojen yleisyydestä koko aineistossa (ks. Takala 2015).

Jos verrataan naisia ja miehiä, ainoa todella tuntuva ero näyttää olevan siinä, että naiset olivat huomattavasti miehiä useammin huolissaan eläketurvan muutoksista ja heikennyksistä. Lähes joka neljäs kysymykseen vastanneista naisista toi näitä teemoja avokommenteissa esiin, mutta miehistä vain joka kymmenes. Muissa teemoissa ei ollut näin suuria eroja, vaikka naisten vastauksissa korostuivat miehiä useammin myös eriarvoisuuden, epäoikeudenmukaisuuden ja toimeentulon niukuuden kokemukset. Samoin kuin eläketurvan muutoksiin ja heikennyksiin, neljännes avovastauksiin vastanneista naisista viittasi myös näihin teemoihin. Naisten suurempi epäluottamus eläkejärjestelmän oikeudenmukaisuuteen on tullut

esiin myös kyselyn aiemmin julkaistuissa tuloksissa. Kaikista kyselyyn vastanneista naisista joka neljäs oli samaa tai osittain samaa mieltä väitteen ”eläkejärjestelmä on oikeudenmukainen” kanssa, kun miehistä tätä mieltä oli joka kolmas (Takala 2015, 37). Naiset (18 %) olivat myös miehiä (24 %) harvemmin sitä mieltä, että eläkejärjestelmä kohtelee eri ammateissa työskenteleviä tasapuolisesti (mt., 41). Avovastauksissa miehet puolestaan mainitsivat jonkin verran naisia useammin tilanteen ja poliittisen päätöksenteon luottamusta vähentävinä tekijöinä.

Suurin ikäryhmittäinen ero avovastauksissa oli havaittavissa eriarvoisuuteen, epäoikeudenmukaisuuteen ja eläketurvan riittävyteen liittyvissä kommentoissa. 55–67-vuotiaista luottamuksen vähentymistä koskevaan kysymykseen vastanneista vajaa kolmannes ilmaisi tämänkaltaisten seikkojen vähentävän luottamusta eläketurvaan, kun tätä nuoremmassa ikäryhmässä osuus oli huomattavasti pienempi, vajaa viidennes. Myös ylisuurista eläkkeistä ja/tai tulontasauksen tarpeesta kirjoittaneiden joukossa 55 vuotta täyttäneet olivat yliedustettuna, vaikka tässä teemassa erot eivät ole niin selkeitä. Näin voimakas ikäryhmittäinen jakautuminen ei kuitenkaan tule esiin kaikkien kyselyyn vastanneiden joukossa. Jos tarkastellaan edellä mainittua väittämää eläkejärjestelmän oikeudenmukaisuudesta, ikäryhmittäiset erot eivät pääosin olleet kovin suuria. Tosin 55–64-vuotiaat pitivät jonkin verran muita ikäryhmiä harvemmin eläkejärjestelmää oikeudenmukaisena (ks. Takala 2015, 37), mikä saattaa heijastua myös avovastausten ikäjakaumassa.

Eläketurvan muutokset ja heikennykset korostuivat puolestaan 18–54-vuotiaiden avovastauksissa, kaikista eniten keskimmaisessä ikäryhmässä (35–54-vuotiaat). Tämä on johdonmukaista siinä mielessä, että eläkeikää lähestyvien etuudet eivät ehdi muuttua niin paljon kuin nuoremmilla. Lisäksi voidaan nostaa esiin vielä kaksi suurehkoa ikäryhmittäistä eroa. Ensinnäkin alle 35-vuotiaat vastaajat vaikuttivat avovastausten perusteella olevan huomattavasti vähemmän huolissaan sijoitustoiminnan riskeistä kuin tätä vanhemmat. Kyselyn kvantitatiivisen osan tulosten perusteella nuoret eivät kuitenkaan ole muita ikäryhmiä kriittisempiä ainakaan siihen, miten luotettavasti eläkevaroja hoidetaan (Takala 2015, 33). Toiseksi 55–67-vuotiaat vastaajat eivät avokommenttien perusteella näytä olevan lähes lainkaan huolissaan väestökehityksestä ja sen aiheuttamista

ongelmista eläkejärjestelmän kestävyydelle. Tämä saa tukea myös järjestelmän kestävyyttä sivuavasta monivalintakysymyksestä: 55 vuotta täyttäneet vastaajat uskoivat nuorempia useammin siihen, että luvatut eläkkeet pystytään maksamaan tulevaisuudessa (Takala 2015, 25). Vanhempien ikäryhmien painottumiseen näissä kysymyksissä saattaa heijastua se, että esimerkiksi eläkeiän nosto ja elin-aikakerroin ehtivät heikentää enemmän nuorempien ikäluokkien kuin vanhuuseläkeikää lähestyvien etuuksia.

Avovastauksista löytyy myös joitakin kiinnostavia koulutukseen liittyviä eroja. Keskeisin ero näkyy siinä, että eriarvoisuuden ja epäoikeudenmukaisuuden kokemuksiin sekä kohtuuttoman suuriin eläkkeisiin ja tulontasaukseen puutteeseen viittasivat yleisimmin enintään perusasteen koulutuksen saaneet henkilöt. Avokysymykseen vastanneista joka kolmas perusasteen koulutuksen saanut kirjoitti jonkinlaisen kommentin eriarvoisuudesta tai epäoikeudenmukaisuudesta esimerkiksi eläkkeiden riittävyteen tai määräytymiseen liittyen, kun muissa koulutusryhmissä tästä tematiikasta kirjoitti noin viidennes vastanneista. Myös ”ylisuurista eläkkeistä” tai tulontasauksen puutteesta vähiten koulutetut kirjoittivat huomattavasti muita enemmän: perusasteen koulutuksen saaneiden vastauksissa nämä teemat esiintyivät joka kuudennessa vastauksessa, kun kaikissa muissa koulutusryhmissä asian nosti esiin enintään joka kymmenes vastaaja. Jos tarkastellaan jälleen väitettä eläkejärjestelmän oikeudenmukaisuudesta, kaikkien kyselyyn vastanneiden joukossa perusasteen koulutuksen saaneet eivät kuitenkaan eronneet juuri lainkaan varsinkaan keskiasteen koulutuksen saaneista, mutta erityisesti korkeimmin koulutetut (ylempi korkea-aste) pitivät eläkejärjestelmää huomattavasti useammin oikeudenmukaisena kuin vähemmän koulutetut (Takala 2015, 37). Toinen seikka, joka avovastausten perusteella näyttää erottavan vähiten koulutettuja muista on se, että väestökehitys ja eläkejärjestelmän taloudellinen kestävyys eivät esiinny heidän vastauksissaan lähes lainkaan. Sen sijaan nämä teemat sekä myös epävakaa taloustilanne korostuvat jonkin verran korkeimmin koulutettujen keskuudessa.

Yhteenveto ja johtopäätöksiä

Edellä tarkastellut kansalaisten vapaamuotoiset näkemykset täydentävät aiemmin julkaistujen ky-

selytutkimusten (Kahma & Takala 2012; Takala 2015; Ahonen & Liukko 2016) antamaa kuvaa siitä, minkä vuoksi monien luottamus eläketurvaan tai eläkejärjestelmän kestävyyteen on suhteellisen heikkoa. Tuloksista voi lukea myös viitteitä siitä, mitkä tekijät ovat mahdollisesti vaikuttaneet luottamuksen heikentymiseen viime vuosina. Ainakin epävarman taloustilanteen pitkittyminen saattaa kuulua näihin tekijöihin. Avovastausten perusteella yleisimmät eläketurvaan kohdistuvaa luottamusta lisäävät tekijät liittyivät lakisääteisen eläkejärjestelmän varmuuteen ja jatkuvuuteen, suomalaisen hyvinvointivaltion yleiseen toimivuuteen ja järjestelmän läpinäkyvyyteen sekä avoimeen julkiseen keskusteluun ja tiedonvälitykseen. Useimmin mainittuja luottamusta vähentäviä tekijöitä olivat puolestaan eriarvoisuuden ja epäoikeudenmukaisuuden kokemukset, epäily eläketurvan riittävydestä, oman taloudellisen tilanteen tai koko kansantalouden epävakaa tila sekä eläkejärjestelmän jatkuvat muutokset. Myös epäluottamus politiikkaan yleisellä tasolla mainittiin melko usein.

Kyselyn tuloksiin on oletettavasti vaikuttanut muutama isompi taustatekijä ylitse muiden. Näitä ovat viime vuosien taloudellisen epävarmuuden ja taantuman lisäksi ainakin vilkas julkinen keskustelu eläkeasioista. Vastaajien painottamat teemat heijastelevat melko paljon kyselyajankohtana mediassa esillä olleita aiheita. Eläketurvakeskuksen kokoaman kattavan lehdistöaineiston³ perusteella voidaan sanoa, että kyselyn suorittamisen aikana keväällä ja kesällä 2014 ja myös hieman sitä ennen yleisiä eläkkeisiin liittyviä teemoja julkisuudessa olivat ensinnäkin vuonna 2017 voimaan tulevan eläkeuudistuksen valmistelu ja tuolloin arvioitua uudistuksen mukanaan tuomat etuuksien muutokset, erityisesti vanhuuseläkeiän nosto. Uudistuksen lopullisesta sisällöstä ei kuitenkaan tuolloin ollut varmuutta, sillä työmarkkinajärjestöjen neuvottelutulos saatiin aikaan vasta syksyllä 2014.

Monet saattoivat kokea suunnitteilla olleen eläkejärjestelmän uudistuksen ja myös siihen liittyvän epätietoisuuden luottamusta heikentävänä tekijänä, johon sisältyi huoli sekä eläkkeiden riittävydestä että eläkeiän nostamisesta. Toisaalta myös se, ettei eläkejärjestelmän rahoituksell-

³ Kiitän Kristiina Tuomista lehdistöaineiston temaattisesta luokittelusta. Mukaan otettiin kaikki eläkeaiheet lehdistökäsitteiden puolen vuoden ajalta tammikuusta kesäkuuhun 2014.

ta kestävyyttä parantavia päätöksiä – esimerkiksi eläkeiän nostoa – ollut saatu useiden vuosien yrittämisestä huolimatta vielä päätettyä, nostettiin joissakin vastauksissa esiin luottamusta heikentävänä tekijänä. Tässä mielessä vastaukset heijastelevat päätöksentekijöillekin päänsiväilyä aiheuttavaa tasapainoilua eläkejärjestelmän rahoituksellisen kestävyuden ja riittävän eläkeikäisen toimeentulon välillä.

Toiseksi lehdistössä käsiteltiin melko paljon muutamien johtavassa asemassa olevien henkilöiden suuria eläke-etuuksia sekä joidenkin työeläkelaitosten ylimpään johtoon liittyviä kohuja. Näiden uutisten eräänlaisena vastinparina keskusteltiin eläkejärjestelmän (sosiaalisesta) oikeudenmukaisuudesta, eläkeläisten toimeentulon niukkuudesta ja eläketurvaan liittyvistä eriarvoisuuskysymyksistä esimerkiksi eri ammattien, sukupuolten ja sukupolvien välillä. Tämänkaltaisen julkisen keskustelu voi osaltaan olla yhteydessä siihen, että suhteellisen monissa vastauksissa kritisoitiin työeläketurvan tiukkaa ansiosidonnaisuutta ja esitettiin jonkinlaista eläkekattoa tai muunlaista tulontasauksen lisäämistä järjestelmään. Erityisesti kohtuuttoman suurina pidetyt eläkkeet koettiin epäoikeudenmukaisina ja epäluottamusta lisäävänä.

Lisäksi mediahuomiota saivat eläkelaitosten sijoitustoimintaan, sijoitusriskeihin ja laajemmin eläkevarojen käyttöön liittyvät uutiset. Erityisesti viimeksi mainittu liittyy kysymykseen siitä, kuinka paljon eläkevaroja olisi mahdollista käyttää kotimaan talouden hyväksi eri tavoin. Tämä teema näkyi avovastauksissa melko yleisenä epäluottamuksena sijoitustoimintaa ja eläkevarojen hoitoa kohtaan.

Monet tässä tutkimuksessa esiin tulleista teemoista eivät kuitenkaan ole sidoksissa vain kyselyajankohtana julkisuudessa olleisiin aiheisiin. Sen sijaan useat eläketurvaan kohdistuvaan luottamukseen yhdistetyt teemat näyttävät olevan pysyvämpiä. Vuonna 2011 toteutetussa kyselyssä (Kahma & Takala 2012) ilmeni hyvin samankaltaisia luottamuksen vähentymiseen liitettyjä teemoja kuin vuonna 2014. Lisäksi esimerkiksi tulontasauksen lisäämisen vaatimus erityisesti eläkekaton muodossa, kriittisyys eläkelaitosten sijo-

tustoiminnan riskinottoa kohtaan ja erityisesti eläkeiän nostamisen vastustaminen ovat olleet yleisiä näkökantoja aiemminkin (Forma & al. 2007, 36). Samalla on syytä huomioda, että kyselyn avovastaukset eivät välttämättä kerro ainoastaan siitä, mikä vaikuttaa kansalaisten luottamukseen eläketurvaan kohtaan. Osa vastauksista on tulkittavissa myös yleisimmiksi huomioiksi siitä, mitkä asiat eläkejärjestelmässä koetaan ongelmallisina tai vaihtoehtoisesti hyvin toimivina. Useat vastaajien huolenaiheet voidaan ymmärtää erityisesti eläketurvan tulevaisuuteen kohdistuvana epävarmuutena. Lisäksi monet esiin tuoduista teemoista kuvaavat laajemmin paitsi eläkejärjestelmään myös taloustilanteeseen, poliittiseen päätöksentekoon ja toimeentuloon sekä laajemmin tulevaisuuden ennustamiseen liittyvää epävarmuutta muuttuvassa maailmassa.

Luottamus on yksi tärkeimmistä yhteiskunnan toimintaa sujuvoittavista tekijöistä. Yhteiskunta eri tasoilla perustuu monenlaisiin sopimuksiin, ja sopimukset eivät toimi ilman luottamusta. Eläkejärjestelmä ja sosiaaliturva ovat keskeisiä yhteiskunnallisia sopimuksia, joiden ylläpitäminen on vaikeaa ilman luottamusta julkisiin instituutioihin ja toisiin ihmisiin. Lisäksi tietynlaisten sosiaaliturvajärjestelmien on myös esitetty edistävän yleistä luottamusta yhteiskunnassa. Eri maiden vertailuissa kattavien ja oikeudenmukaisiksi koettujen hyvinvointijärjestelmien sekä yhteiskunnallisen tasa-arvon on havaittu olevan yhteydessä yleiseen luottamukseen, kun taas eriarvoisuuden ja epäoikeudenmukaisuuden kokemukset korreloivat matalamman luottamuksen kanssa (Kouvo 2014; Kumlin & Rothstein 2005; Rothstein 2010; Wilkinson & Pickett 2009). Tämän tutkimuksen tulokset antavat tukea näille tulkinnoille. Lakisääteiseen eläkejärjestelmään kohdistuvassa luottamuksessa olennaista näyttäisi olevan riittäväksi koettu toimeentulo (turva) ja tulontasaus sekä eriarvoisuuden kokemusten vähäisyys. Nämä kaikki kytkeytyvät kysymykseen sosiaalisesta oikeudenmukaisuudesta. Lisäksi luottamusta ylläpitäviä asioita vaikuttavat olevan eläkejärjestelmän vakaus ja ennakoitavuus, hyvä talous- ja työllisyystilanne sekä päätöksentekijöiden uskottavuus.

KIRJALLISUUS

- Ahonen, Kati & Liukko, Jyri: Yksityinen säästäminen eläkeikää varten – mahdollisuus vai tarve? Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 3/2016. Helsinki: Eläketurvakeskus, 2016.
- Eurobarometer. Public Opinion in the European Union. Standard Eurobarometer 80. Euroopan komissio, 2013.
- Forma, Pauli & Kallio, Johanna & Pirttilä, Jukka & Uusitalo, Roope: Kuinka hyvinvointivaltio pelastetaan? Tutkimus kansalaisten sosiaaliturvaa koskevista mielipiteistä ja valinnoista. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 2007.
- Haavisto, Ilkka & Kiljunen, Pentti: Maailman paras maa. EVAn kansallinen arvo- ja asennetutkimus 2011. Helsinki: Taloustieto, 2011.
- Hardin, Russell: Do we want trust in government? S. 22–41. Teoksessa Warren, Mark E. (toim.): Democracy and Trust. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- Hellsten, Katri: Eläkepolitiikan tavoitteet ja uudistukset. S. 37–51. Teoksessa Hagfors, Robert & Hellsten, Katri & Ilmakunnas, Seija & Uusitalo, Hannu (toim.): Eläkeläisten toimeentulo 1990-luvulla. Helsinki: Eläketurvakeskus ja Kansaneläkelaitos, 2003.
- Hietaniemi, Marjukka & Sankala, Mikko: Eläkelainsäädäntö ja siihen kaavailut muutokset. S. 25–31. Teoksessa Kautto, Mikko & Risku, Ismo (toim.): Laskelmia vuoden 2017 työeläkeuudistuksen vaikutuksista. Helsinki: Eläketurvakeskus, 2015.
- Kahma, Nina & Takala, Mervi: Luottamus eläketurvaan. Eläketurvakeskuksen raportteja 1/2012. Helsinki: Eläketurvakeskus, 2012.
- Kautto, Mikko: Eläkkeet, eläkkeensaajat ja eläkepolitiikka. S. 25–44. Teoksessa Kautto, Mikko (toim.): Eläkkeet ja eläkkeensaajien toimeentulo 2000–2010. Eläketurvakeskuksen raportteja 4/2011. Helsinki: Eläketurvakeskus, 2011.
- Kouvo, Antti: Luottamuksen lähteet. Vertaileva tutkimus yleistynyttä luottamusta synnyttävistä mekanismeista. *Annales Universitatis Turkuensis*. Turku: Turun yliopisto, 2014.
- Kumlin, Staffan & Rothstein, Bo: Making and Braking Social Capital. The Impact of Welfare-State Institutions. *Comparative Political Studies* 38 (2005): 4, 339–365.
- Melkas, Jussi: Luottamus murenee. Tieto&trendit. Talous- ja hyvinvointikatsaus 2/2014. Tilastokeskus, 2014. <http://tietotrendit.stat.fi/mag/article/56/> (luettu 15.2.2016)
- Paloheimo, Heikki: Asenteet poliittisia instituutioita ja toimijoita kohtaan. S. 128–153. Teoksessa Borg, Sami (toim.): Suomen demokratiaindikaattorit. Oikeusministeriön julkaisu 1/2006. Helsinki: Oikeusministeriö, 2006.
- Ritola, Suvi & Hietaniemi, Marjukka & Knuuti, Juha: Esimerkkilaskelmia työeläkkeestä nykyisin sekä vuoden 2017 eläkeuudistussopimuksen mukaan. S. 102–118. Teoksessa Kautto, Mikko & Risku, Ismo (toim.): Laskelmia vuoden 2017 työeläkeuudistuksen vaikutuksista. Eläketurvakeskuksen raportteja 2/2015. Helsinki: Eläketurvakeskus, 2015.
- Rothstein, Bo: Corruption, Happiness, Social Trust and the Welfare State: A Causal Mechanisms Approach. QoG Working paper series 9/2010. The Quality of Government Institute. Göteborg: University of Gothenburg, 2010.
- TELA: Työeläkeasenteet 2007. Helsinki: Työeläkevaikuttajat Tela, 2007.
- TELA: Työeläkeasenteet 2010. Helsinki: Työeläkevaikuttajat Tela, 2010.
- Tenhunen, Sanna: Vapaaehtoinen varautuminen eläke-aikaan – vapaaehtoisen säästämisen laajuus. Eläketurvakeskuksen raportteja 5/2012. Helsinki: Eläketurvakeskus, 2012.
- Takala, Mervi: Luottamus eläketurvaan vuosina 2011 ja 2014. Eläketurvakeskuksen raportteja 4/2015. Helsinki: Eläketurvakeskus, 2015.
- Wilkinson, Richard & Pickett, Kate: *The Spirit Level. Why More Equal Societies Almost Always Do Better*. London: Allen Lane, 2009.

TIIVISTELMÄ

Jyri Liukko: Mikä lisää ja mikä vähentää luottamusta eläketurvaan?

Viime vuosina useissa kyselytutkimuksissa on havaittu, että luottamus lakisääteiseen eläketurvaan on kansalaisten keskuudessa melko heikkoa, ja se on viime vuosina entisestään heikentynyt. Artikkelissa analysoidaan heikentyneen luottamuksen taustalla olevia tekijöitä. Tarkastelun kohteena ovat kansalaisten esiin tuomat näkemykset siitä, minkälaiset tekijät lisäävät tai vähentävät heidän luottamustaan eläketurvaan. Aineistona käytetään keväällä 2014 toteutetun Luottamus eläketurvaan -kyselyn avovastauksia, joissa oli mahdollisuus kertoa omin sanoin luottamuksesta eläketurvaan ja siihen liittyvistä tekijöistä. Avovastausten tarkastelu perustuu ensisijaisesti temaattiseen sisällönanalyysiin. Lisäksi vastauksia tarkastellaan hieman myös suhteessa vastaajien ikään, sukupuolen ja koulutukseen.

Koska luottamusta vähentävät seikat nousivat sekä vastausten lukumäärän että yksittäisten vastausten laajuuden vuoksi eniten esiin, artikkelissa keskitytään erityisesti niihin. Painopiste on siten koetuissa epäkohdissa ja kriittisissä huomioissa sekä eläkejärjestelmään kohdistuvan epävarmuuden kuvaamisessa. Samalla on syytä ottaa huomioon, että vastauksissa ei välttämättä kom-

mentoitu pelkästään luottamukseen vaikuttavia tekijöitä, vaan niissä tuotiin yleisemminkin esiin näkemyksiä eläkejärjestelmän toimivuudesta ja oikeudenmukaisuudesta.

Analyyysi täydentää aiemmin julkaistujen kyselytutkimusten antamaa kuvaa siitä, minkä vuoksi monien luottamus eläketurvaan on suhteellisen heikkoa. Tuloksista voi lukea myös viitteitä siitä, mitkä tekijät ovat mahdollisesti vaikuttaneet luottamuksen heikentymiseen viime vuosina. Ainakin epävarman taloustilanteen pitkittyminen saattaa kuulua näihin tekijöihin. Avovastausten perusteella yleisimmät eläketurvaan kohdistuvaa luottamusta lisäävät tekijät liittyivät lakisääteisen eläkejärjestelmän varmuuteen ja jatkuvuuteen, suomalaisen hyvinvointivaltion yleiseen toimivuuteen ja järjestelmän läpinäkyvyyteen sekä avoimeen julkiseen keskusteluun ja tiedonvälitykseen. Useimmin mainittuja luottamusta vähentäviä tekijöitä olivat puolestaan eriarvoisuuden ja epäoikeudenmukaisuuden kokemukset, huoli eläketurvan riittävydestä, oman taloudellisen tilanteen tai koko kansantalouden epävakaa tila sekä eläkejärjestelmän jatkuvat muutokset. Myös epäluottamus politiikkaan yleisellä tasolla mainittiin melko usein.